

JAROMÍR LOUŽIL

BRATRANEK A MENDEL

Úkolem tohoto článku je podat základní informace o jednom ze spolubratří Řehoře Jana Mendela ze starobrněnského kláštera, o *Františku Tomáši Bratrankovi*. Protože jde především o dokreslení duchovní atmosféry, z níž vzešlo velké objevitelské dílo Mendelovo, nebudu se zabývat Bratrankovou osobností v celém rozsahu (o té byla řeč jinde¹), nýbrž omezím se na osvětlení jeho vztahu k přírodním vědám a na jeho přírodovědné a přírodně-filosofické názory a pokusím se naznačit, v čem mohl mít tak či onak vliv na Řehoře Jana Mendela.

I

František Tomáš Bratranek se narodil 3. listopadu 1815 v Jedovnicích u Blanska v českoněmecké rodině vrchnostenského úředníka. V roce 1834 vstoupil do augustiniánského řádu a stal se členem kláštera na Starém Brně. Po studiích v Brně, Olomouci a ve Vídni (promoval v r. 1839) působil krátce (1841—1843) jako asistent filosofie u prof. Ignáce Jana Hanuše na universitě ve Lvově. V tomto rozhodujícím období svého názorového formování se jednoznačně přimkl k filosofii německého idealismu, reprezentované jmény Kant, Fichte, Schelling a Hegel, tj. k filosofii transcendentálního idealismu a filosofii identity. Byl bezprostředním svědkem i účastníkem zápasu o dědictví Hegelovy filosofie mezi Hegelovými žáky, kteří se tehdy rozdělili na konzervativní pravici a pokrokovou levicí. Nejbližší mu byli světonázorově i politicky radikální mladohegelovci. (Není snad třeba připomínat, že mezi ně dočasně patřil i mladý Karel Marx.) Pro nás jsou však důležitější jména mužů, kteří se pokusili na základech transcendentální filosofie rozvinout originální filosofickou koncepci přírody, pověstnou romantickou naturfilosofii F. W. J. Schelling a L. Oken. S těmito jmény se setkáváme již v Bratrankových filosofických prvotinách z počátku 40. let.² Ve svých Memoárech Bratranek přiznává, že Okenova naturifilosofie mu tehdy byla úplným evangeliem.³ Za Schellingem se Bratranek dokonce vypravil na

¹ Viz můj úvod k edici Franz Thomas Bratranek: *Des Lebens Urworte* (Studie a prameny k dějinám českého myšlení sv. 2), Praha 1971. — Základní informace o poměrech v klášteře podává Jan Skutil: *Das deutsche und tschechische Milieu im Altbrünner Kloster zur Zeit Mendels*, Abhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, philologisch-historische Klasse, Band 59/1968, Heft 2, str. 143n.

² Nejprve v *Andeutungen über das Schöne und die Kunst*, Moravia 1841; tutěž práci vydal Bratranek v rozšířené podobě knižně pod názvem *Zur Entwicklung des Schönheitsbegriffes*, Brünn 1841; dále v práci *Des Lebens Urworte* (Studie a prameny k dějinám českého myšlení sv. 2), Praha 1971.

³ Cituje Josef Barton: *Der vergessene mährische Verehrer Goethes* PhDr. P. Thomas

jedné ze svých prázdninových cest (1843) až do Berlína.⁴ Podobně navštívil ve Vratislavi našeho velkého fyziologa Jana Ev. Purkyně; příznačné však je, že i k tomu ho přitahovaly především jeho naturfilosofické názory (nikoliv pozitivní přírodovědecké objevy), jak o tom svědčí jeho živý zájem o Purkynův filosofický spis *Papierstreifen aus dem Portefeuille eines verstorbenen Naturforschers* (1850).⁵

V roce 1842 uveřejnil Bratranek v Moravii svou první práci z oboru filosofie přírody *Symbolik der Pflanze I. a II. část* (byly to dvě části jeho knihy *Beiträge zu einer Aesthetik der Pflanzenwelt*, kterou vydal až v r. 1853). Tato práce je směrnatá i pro posouzení veškeré další Bratrankovy činnosti dotýkající se přírodních věd. Bratranek není a ani v budoucnosti nebude přírodovědcem, nýbrž vždy jen spekulativním naturfilosofem, pokoušejícím se o filosofickou, v tomto konkrétním případě o esteticko-filosofickou interpretaci přírodních jevů. S romantickou naturfilosofií přímo souvisí jeho přesvědčení, že k pochopení metafyzické podstaty přírodního dění nelze dospět cestou empirickou, nýbrž spíše pomocí uměleckého vcítění a intuitivního ztotožnění se badatele s předmětem jeho zkoumání, s přírodou samou. Proto využívá ve svém výkladu hojně díla krásné literatury, zejména poesie, lidové písně, pohádky apod.

Stejným směrem — i když v strážlivější podobě — ovlivňovalo Bratranka studium Goethových přírodovědných děl, zvláště jeho *Metamorphose der Pflanzen* (1790), pro něž je právě charakteristická zvláštní symbiosa uměleckého posvěcení a přírodovědecké (naturfilosofické) intuice. Bratranek se seznámil již za svých studií ve Vídni s Goethovou snachou Ottilií von Pogwisch a jejími syny Waltrem a Wolfgangem von Goethe a stal se jejich rodinným přítelem a důvěrníkem. Velkou část svého života věnoval studiu a interpretaci Goethových děl a vydávání Goethovy přírodovědné korespondence. Nejprve se pokouší o odvažné spekulativní výklady Goethových básnických skladeb,⁶ přitom zejména ve svém výkladu Goethova orfického cyklu *Urworte* rozvíjí Bratranek plně svou naturfilosofickou koncepci.⁷

Přes spekulativní ráz svého filosofování o přírodě není však Bratranek zcela odtržen od vlastní přírodovědy. V letech 1843—1851 působí na brněnském gymnasiu a přednáší kromě filosofie, kterou převzal po sesazeném F. M. Klácelovi, i přírodopis.⁸ Z této doby se datuje jeho častý styk s profesorem přírodopisu

F. Bratranek OSA, *Professor an der Universität von Krakau* (Práce z historického semináře CM fakulty bohoslovecké v Olomouci, čís. 15), Olomütz 1937, str. 9.

⁴ J. L o u ž i l: *Franz Thomas Bratranek — ein Vermittler der deutschen Philosophie im böhmischen Vormärz, Ost und West in der Geschichte des Denkens und der kulturellen Beziehungen*, Berlin 1966, str. 597n.

⁵ Studoval jej spolu s F. M. Klácelem. Viz J a n K a b e l í k: *Korespondence a zápisky Jana Helceleta*, Brno 1910, str. 113.

⁶ Jsou to *Erläuterungen zu Goethes Faust von F. B.* (1842): vydal V. O. Ludwig, Salzburg-Klosterneuburg 1957; *Des Lebens Urworte* (Studie a prameny k dějinám českého myšlení sv. 2), Praha 1971; *Aesthetische Studien (Iphigenie auf Tauris, Hermann und Dorothea)*, Brünn 1853; *Goethes Egmont und Schillers Wallenstein*, Stuttgart 1862.

⁷ J a r o m í r L o u ž i l: *Neznámý filosofický rukopis Fr. Th. Bratranka Des Lebens Urworte*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 5, 1971, str. 111 n.

⁸ Viz J a n K a b e l í k: *Korespondence a zápisky Jana Helceleta*, Brno 1910, str. 113.

⁹ Božena Němcová četla se zájmem Bratrankovy naturfilosofické spisy *Des Lebens Urworte a Beiträge zu einer Aesthetik der Pflanzenwelt* a kladně je hodnotila. Viz A. A. N e u m a n n: *Z Klácelových dopisů*, Časopis vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci, oddíl duchovnědný, 1937, str. 221n.

a polního hospodářství Janem Helceletem. O tom, jak dalece se Bratranek sblížil s Mendelem, který se stal právě v roce jeho návratu ze Lvova členem starobrněnského kláštera a jeho řádovým spolubratrem, nemáme bližších zpráv; v nepočetném klášterním kolektivu se však nemohli minout bez povšimnutí. K Bratránkovým nejbližším přátelům patřil především F. M. Klácel; ten se ho snažil nejen získat za člena svého utopistického Bratrstva (při čemž ho seznámil též s Boženou Němcovou⁹⁾, nýbrž s ním také — zejména na počátku 50. let za Bachova policejního absolutismu¹⁰ — horlivě botanizoval.

Bratránkův zájem o přírodní vědy — v jeho pojetí ovšem — nebyl přerušen ani jeho povoláním na krakovskou universitu, kde byl v r. 1851 ustanoven profesorem německé literatury. Důkazem toho je, že byl na Mendelův návrh zvolen v r. 1863 za řádného člena Přírodovědeckého spolku v Brně.¹¹ V Krakově se Bratranek soustředil na realizaci díla, jímž se trvale zapsal do dějin goethovského bádání — na vydávání Goethovy přírodovědné korespondence. Vyšla ve čtyřech svazcích v letech 1866, 1874 a 1876.¹² Přípravoval ještě vydání Goethovy korespondence s romantiky; tento záměr se mu však již nepodařilo uskutečnit.

Styk s Goethovým myšlenkovým světem, studium krystalizace jeho přírodovědných názorů v diskusích s předními přírodovědci té doby, hrabětem K. Sternbergem, bratry Humboldty aj., přispěly nepochybně k tomu, že Bratranek postupně opouštěl své někdejší odvážné spekulace o přírodě a přijal za svůj Goethův ideál induktivního zkoumání přírody. Uplatnil se tu patrně též vliv jeho krakovského přítele a kolegy na universitě zoologa Oskara Schmidta,¹³ který se podrobně zabýval Goethovým vztahem k přírodním vědám¹⁴ a odmítl mj. pokusy (zejména Häckelovy) hledat počátky Darwinovy descendenční teorie v Goethově ideji metamorfózy.¹⁵ Bratranek tuto Schmidovu analýzu sice se souhlasem cituje, nezdá se však, že by si byl kdy plně uvědomil rozdíl mezi empirismem baconovského typu, jak jej ještě chápal Goethe, a moderní matematizující přírodovědou, jejímž geniálním představitelem byl Řehoř Jan Mendel.

Bratranek pravidelně zajížděl z Krakova do Brna, udržoval živé styky se svými brněnskými přáteli a po svém penzionování v roce 1881 se trvale vrátil do starobrněnského kláštera. Těžko předpokládat, že by nesledoval se zájmem Mendelovy pokusy v klášterní zahradě, i když stěží mohl docenit jejich význam. Žádné doklady o tom však nemáme, podobně jako neexistují žádné bližší zprávy o Bratránkově osobním vztahu k Mendelovi. Víme jen, že po smrti opata Cyrila

¹⁰ Ve svých *Beiträge zu einer Aesthetik der Pflanzenwelt*, Leipzig 1853, str. 11, Bratranek říká — s nezastřenou narážkou na porážku revoluce 1848 —, že člověk se utíká k přírodě proto, aby se zachránil z pout „odumírající humanity“.

¹¹ Vítězslav Orel: *Die Auseinandersetzung um die Organisation der Brüner Naturforscher in der Zeit, da G. Mendel seine Pisum-Versuche durchführte*, Folia Mendeliana 5, Brno 1970, str. 68.

¹² *Briefwechsel zwischen Goethe und Kaspar Graf von Sternberg (1820—1832)*, Wien 1866; *Goethes naturwissenschaftliche Korrespondenz (1812—1832)*, 2 Bände, Leipzig 1874; *Goethes Briefwechsel mit den Gebrüder von Humboldt (1795—1832)*, Leipzig 1876.

¹³ Wilhelm Schram: *Der mährische Gelehrte Dr Bratranek*, Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der k. k. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde 1887, č. 6, str. 42.

¹⁴ *Goethes Verhältnis zu den organischen Naturwissenschaften*, Leipzig 1853.

¹⁵ *Goethes naturwissenschaftliche Korrespondenz*, Leipzig 1874, Band I, str. XLVIII; srov. Oscar Schmidt: *War Goethe ein Darwinianer?* Gratz 1871.

Nappa v r. 1867 odmítl sám kandidovat a přispěl ke zvolení mladšího Mendela.¹⁶ Bratránkův deník, který psal v posledních čtyřech letech svého života a který by mohl přispět k osvětlení těchto otázek, je dnes bohužel neznámý.¹⁷

František Tomáš Bratranek zemřel 2. srpna 1884 — téhož roku jako opat Řehoř Jan Mendel — a je pochován v řádové hrobce na brněnském Ústředním hřbitově.

II

Až dosud jsme se zabývali pouze vnějším vztahem Fr. Th. Bratránka k přírodovědné problematice, popřípadě k Mendelovi; ještě je třeba charakterizovat teoreticko-filosofickou podstatu jeho koncepce přírody a vytknout ty její aspekty, které poskytují určitou základnu pro jeho srovnání s Řehořem Janem Mendelem.

Klíčovým pojmem Bratránkova pojetí přírody je pojem niternosti (Innigkeit) neboli démona.¹⁸ Niternost je pevné jádro individuality; je to to, co je na individuu trvalé a zakládá jeho specifickou osobitost. Niternost je motorem či energií vývoje individua, směřuje k jeho vymanění z pout determinace, k jeho existenciální autonomii, k jeho sebeurčení. Potud staví niternost individuum proti přírodě, proti mnohostranným vlivům, jimiž si příroda individuum podrobuje. Niternost tedy individuum od přírody odděluje; avšak niternost zároveň individuum s přírodou nerozlučně spojuje, neboť niternost je vlastně jen niterné, tj. organické spojení přírodních potencií či sil, jež v přírodě působí samostatně a ve vzájemné izolaci. Niternost sama je plna vnitřního napětí; přírodní potence, jež jsou v ní sjednoceny, projevují se jako pudy, které usilují v dotyku s odpovídajícími jim momenty vnější přírody o své výlučné uspokojení. V pudovém životě individua se tak opět prosazuje původní mnohost přírodních sil. Izolované uspokojení jednotlivých pudů je v rozporu s jednotou niternosti a vede k její desintegraci. Podstatou a cílem života je naopak dokonalé ukojení celistvé niternosti; nikoliv izolovaný požitek (tj. ukojení jednotlivého pudu), nýbrž požitek přírody jako celku.

V Bratránkově pojmu niternosti máme co činit s idealistickým, nikoliv však supranaturalistickým konceptem. Právě naopak, niternost je pouze jednotou *přírodních* momentů a Bratranek výslovně odmítá pokusy označovat tento naturalistický (naturfilosofický) princip termínem duše. Od té se niternost liší mj. tím, že je historicky vzniklá. Zde se u Bratránka setkáváme s jedním z nejvýznamnějších a pro další vývoj vědy neplodnějších rysů naturfilosofie, s jejím programovým historismem. Člověk např. je podle této koncepce nejvyšší přírodní bytostí proto, že je jednotou všech „dokonalostí“, jichž příroda postupně dosáhla na jednotlivých stupních svého vývoje. V člověku dospívá příroda „ke své pravdě“; příroda je totiž jen v jednotlivé síly, tvary a bytosti „rozložený člověk“. V sebevědomí člověka se přírodě otevírá perspektiva dosažení jednoty se sebou samou, perspektiva překonání rozporu mezi svobodou jednotlivce (Selbstbestimmung) a všeobecnou nutností (Weltbestimmung). Konečné řešení této úlohy však již spadá do sféry lidských dějin.

¹⁶ Jan Kabelík: *Korespondence a zápisky Jana Helceleta*, Brno 1910, str. 533.

¹⁷ Vladislav Dokoupil: *Soupis rukopisů knihovny augustiniánů na Starém Brně*, Praha 1957, str. 117.

¹⁸ Nejpodrobnější výklad své koncepce podává Bratranek ve svém spise *Des Lebens Urworte* (Studie a prameny k dějinám českého myšlení sv. 2), Praha 1971, str. 46n.

Celoživotní studium Goethova díla, básnického i přírodovědeckého, se nutně odrazilo i v Bratrankových vlastních názorech na přírodu. Podobný význam jako Bratrankova niternost má u Goetha pojem pratypu, praformy, formové ideje. Příroda tvoří podle Goetha své tvary tak, že opakuje nesčíslněkrát určitý ideální model, při čemž toto opakování je vždy zároveň protikladem opakování, změnou. Tuto specifickou jednotu opakování a změny nazývá Goethe metamorfózou typu. Tak opakováním téže formy, ale s odlišným funkčním zaměřením, vznikají jednotlivé články (údy) rostlinného či živočišného těla (např. kostry). Podobně je individuum jen obměnou v rámci druhu, druh v rámci rodu atd. Co do formové ideje jsou všichni jedinci daného druhu totožní, avšak co do jevové skutečnosti má každý svou neopakovatelnou osobitost. Tento model či ideu, podle níž příroda tvoří, nazývá Goethe také zákonem. Úkolem přírodovědce pak je odhalovat tyto zákony, či přesněji hru přírody s těmito zákony.¹⁹

Na první pohled je zřejmé, že Goethův „zákon“ nemá nic společného se zákonem, jak mu rozumí moderní přírodověda, tj. s formulí postihující kauzální či funkční souvislosti v reálných procesech. Goethovo pojetí zákona nepokročilo za pojetí Baconovo, podle něhož je cílem indukce dospět k formám (praformám — pravzorům) v aristotelském smyslu, tj. k neměnnému ideálnímu základu proměnlivých přírodních jevů. Goethův způsob studia metamorfózy typu budí na první pohled dojem postupu empiricky-induktivního; ve skutečnosti hledá Goethe pouze pro určitou skupinu homologicky shodných jevů společného jmenovatele. Toho hypostazuje jako jejich neviditelný ideální typ a příslušné empirické jevy pak odvozuje od tohoto typu a prohlašuje za produkty jeho metamorfózy. Skutečná zákonitost nekonečné produktivity přírody, mechanismus diferenciace typu v konkrétní jednotliviny, zůstávají nevysvětlené a nevysvětlitelné. Goethe si je vědom tohoto iracionálního rezidua ve své koncepci metamorfózy a považuje je za neodstranitelné.

Prohlašuje-li Bratranek Goethův postup „podle analogie a indukce“ za metodu „pravé přírodovědy“,²⁰ staví se tak na jedné straně proti překonané mechanistické přírodovědě 18. století, avšak zároveň si uzavírá cestu k pochopení soudobé matematické přírodovědy usilující o kauzální výklad přírodních jevů. Bratrankův pojem niternosti byl stejně jako Goethův pojem praformy jen zvláštním případem aplikace univerzální kategorie totality, pomocí níž naturfilosofie čelila pokusům vykládat přírodní jevy jako mechanické kombinace diskrétních elementů. Naturfilosofové vykládali naproti tomu přírodní dění teleologicky, či přesněji řečeno (protože přírodě nepodkládali vědomý záměr) organologicky; v zápalu boje pak rozšiřovali „podle analogie“ pojem organismu i na jevy neživé přírody.

Bratranek ovšem s Goethem ve všem nesouhlasí a těchto rozdílů v jejich koncepcích je třeba blíže si povšimnout. Zatímco Goethův typ, praforma měly charakter obecného a neměnného ideálního základu empirických jevů, vyznačuje se Bratrankova niternost dynamickou jedinečností. A zatímco Goethovu metamorfózu typu lze vykládat jako vývoj pouze v přeneseném smyslu slova, totiž ve smyslu jeho explikace mimo čas (současný výskyt sumy jedinců téhož druhu apod.) nebo ve smyslu opakujícího se koloběhu forem (např. ve vegetačním cyklu rostliny), u Bratranka prochází individuální niternost (i všechny vyšší

¹⁹ Viz H. A. Korff: *Geist der Goethezeit*, Leipzig 1962, Band II, str. 54.

²⁰ *Goethes naturwissenschaftliche Korrespondenz*, Leipzig 1874, Band I, str. XXXIX.

útvary života) nezvratným vývojovým procesem v čase, a má tedy skutečné dějiny. Význam těchto odchylek je dvojnásobný. Na jedné straně odhalují, že se naturfilosofie ve svém vývoji stále více vzdalovala empirickému základu přírodních věd (Bratranek zaujímá určitý odstup vůči Goethovi, když zdůrazňuje jeho „empirismus“²¹), na druhé straně však ukazují, jak právě tato spekulativní naturfilosofie 40. let stále soustředěněji kroužila kolem jednoho z klíčových problémů přírodních i společenských věd 19. století, kolem problému vývoje a dějin.

Z toho, co bylo dosud řečeno, je patrna především nesmírná vzdálenost, která dělí Bratrankovy naturfilosofické pretenze od zdánlivě skromných cílů exaktního přírodovědeckého bádání Mendelova. Pro Bratranka byl Mendel patrně přízemním empirikem, Bratranek pro Mendela opět spekulativním fantastou. A přece je z historického odstupu patrné, že oba vyrůstali ze společné půdy německé klasické filosofie, pouze s tím rozdílem, že Mendel se opíral o jejího zakladatele Immanuela Kanta, zejména o jeho transcendentální estetiku, kdežto Bratranek navazoval na její rozvinutou podobu v díle Schellingově. Mendel, jenž byl v prvé řadě exaktním přírodovědcem, byl ke Kantovi přiveden patrně svým vídeňským učitelem profesorem Ungerem, zákem M. J. Schleidena,²² ostrého odpůrce naturfilosofie.²³ Kant mu byl blízký tím, že filosoficky zdůvodnil objektivní platnost matematické přírodovědy; jeho filosofii jako takovou se — pokud je nám známo — Mendel nezabýval.

Pro Bratranka byla naopak vlastním předmětem zájmu filosofie; navázal na ni v bodě, kdy Schelling modifikoval pod Spinozovým vlivem původní transcendentální koncepci v objektivně idealistickou filosofii přírody.²⁴ (V obdobném smyslu působil na Bratranka i spinozismus Goethův.)

Historicky vzato uskutečnil Mendel své velké objevy v době těžké krize idealistické filosofie, která po zhroucení spekulativních systémů (zejména naturfilosofie) upadla u pozitivních vědců v hluboké opovření. Přesto nelze Mendela prostě přiřadit k přírodovědcům, kteří slepě podlehli této protifilosofické reakci. Mendel nebyl plochý empirik v duchu pozitivismu 19. století. To dokazuje mj. skutečnost, že mohl být znovuobjeven a zejména plně doceněn až po překonání pozitivismu, teprve tehdy, kdy bylo v přírodních vědách opět přiznáno legitimní místo racionálně-konstruktivnímu myšlení a metodám sjednocujícím v pojmech projektu a modelu postupy analytické se syntetickými, induktivní s deduktivními, — jedním slovem myšlení dialektického,²⁵ jehož kořeny tkví beze všech pochyb v tradici německé klasické filosofie.

Avšak kromě těchto společných kořenů v jedné velké filosofické tradici lze ukázat i konkrétní okruh otázek, které Mendela s Bratrankem (a naopak) přes všechny metodologické rozdíly spojují. Stručně řečeno Mendel dal přísně exaktní podobu některým problémům, k nimž se Bratranek jen tápavě přibližoval.

Již samo jádro Mendelova díla, jeho objev zákonů dědičnosti, či přesněji jeho teorii biologické komunikace mezi generacemi (opřené o důkaz dědičných jednotek, které kontrolují přenos znaků z rodičů na potomky), je třeba chápat jako

²¹ *Goethes naturwissenschaftliche Korrespondenz*, Leipzig 1874, Band I, Str. XXXIX.

²² Vítězslav Orel: *Různý výklad objevu G. Mendela a jeho evoluční aspekty*, v tisku.

²³ Viz jeho spis *Schellings und Hegels Verhältnis zur Naturwissenschaft*, Leipzig 1844.

²⁴ Richard Kroner: *Von Kant bis Hegel*, Tübingen 1924, Band II, str. 29n.

²⁵ Tento charakter Mendelova myšlení dokazuje V. Orel v článku *A reconstruction of Mendel's Pisum experiments and an attempt at an explanation of Mendel's way of presentation*. Proceedings of the Gregor Mendel Colloquium, Brno 1971, str. 41n.

Mendelův příspěvek k exaktnímu řešení otázky „dějin“ v živé přírodě, otázky, kterou Bratranek instinktivně učinil osou své naturfilosofie.

Podobně je možno vidět v Mendelově rozlišení genotypu od fenotypu (tj. souboru neviditelných dědičných vloh daného individua od jeho viditelných vlastností) exaktní přírodovědeckou formulaci myšlenky, kterou Bratranek v mystifikované podobě anticipoval v pojmech niternosti (démona) a empirické existence.

Konečně i pro Bratrankovu myšlenku, že vývoj každého jedince je podmíněn autonomním samopohybem jeho niternosti (Goethe mluví „vom unentrinnbaren Dämon der ursprünglichen Eigenart“), lze nalézt u Mendela exaktní paralelu v tézi o relativní nezávislosti genotypu na vnější prostředí.

Takto by jistě bylo možno pokračovat a uvádět další více méně vágní analogie v zájmech a zaměření obou myslitelů. Užitečnost takového postupu by však byla více než problematická. Naším úkolem bylo přispět k osvětlení duchovní atmosféry, v níž vznikalo Mendelovo dílo, a vymezit podíl, který při jejím utváření připadl Františku Tomáši Bratrankovi. Snad i tyto kusé poznámky ukázaly, že to nebyl podíl zcela zanedbatelný.

FRANZ THOMAS BRATRANEK UND GREGOR JOHANN MENDEL

Der Verfasser des Aufsatzes untersucht die geistige Atmosphäre im Altbrünner Augustinerkloster in der Mitte des 19. Jahrhunderts und ist bestrebt, den Einfluß zu bestimmen, welchen der Philosoph und Literaturhistoriker Franz Thomas Bratranek (1815—1884) auf seinen jüngeren Ordensbruder, den Naturwissenschaftler und Begründer der modernen Genetik Gregor Johann Mendel (1822—1884), ausüben konnte.

Bratranek gehört — gleich seinem Klostergenossen F. M. Klácel — zu den tschechischen (bzw. böhmischen und mährischen) Anhängern Hegels, welche sich in ihren religionsphilosophischen und sozialpolitischen Ansichten den radikalen Linkshegelianern anschlossen. Was jedoch seine Naturauffassung betrifft, stellt Bratranek einen originellen Verfechter der romantischen Naturphilosophie in jener Gestalt dar, welche ihr F. W. J. Schelling und L. Oken gegeben haben. In dieser seiner Zielrichtung wurde er durch sein eifriges Studium Goethescher naturwissenschaftlicher und naturphilosophischer Werke gestärkt, welche er als Herausgeber der naturwissenschaftlichen Korrespondenz Goethes (mit K. Sternberg, den Gebrüdern Humboldt u. a.) kennengelernt hat.

Der Verfasser vergleicht die Naturphilosophie Goethes mit der Naturphilosophie Bratraneks und zeigt an Hand ihrer Schlüsselbegriffe („Innigkeit“ bei Bratranek und „Urform“ bei Goethe) ihre wesentliche Unterschiede auf. Während Goethes Urform (Urtypus, Formidee) der allgemeine und unveränderliche gemeinsame Nenner einer gewissen Summe empirischer Dinge, Lebewesen usw. (z. B. Individuen einer Art) ist, tritt Bratraneks Innigkeit (Dämon) als streng individuelles und dynamisches Prinzip auf. Bratraneks Naturauffassung ist deshalb im Gegensatz zu der klassifizierenden Naturauffassung Goethes eine entwicklungsgeschichtliche zu nennen.

Zwischen der Naturphilosophie Bratraneks und der exakten Naturforschung Mendels gibt es auf den ersten Blick eine unüberbrückbare Kluft. Und doch kann man von einem größeren historischen Abstand aus nicht die Tatsache übersehen, daß sie beide aus derselben Tradition der klassischen deutschen Philosophie hervorgewachsen — nur mit dem Unterschiede, daß Mendel sich auf deren Initiator Immanuel Kant und seine transzendente Aesthetik (wodurch die mathematische Naturwissenschaft begründet wurde) stützt, während Bratranek an die entwickeltere Form dieser Philosophie bei F. W. J. Schelling anknüpft, welcher den transzendentalen Idealismus unversehens in die Identitätsphilosophie, d. i. die subjektivealistische Ichphilosophie in die objektivealistische Weltphilosophie umgewandelt hat. Dieser gemeinsame philosophische Nährboden macht es uns begreiflich, warum Mendel, auch wenn er unter dem Einfluß Schleidens und Ungers die naturphilosophische Spekulation entschieden ablehnte, niemals zum flachen Empiriker im Sinne des Positivismus der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts geworden ist. Er konnte im Gegenteil erst dann neu entdeckt und insbesondere gebührend gewürdigt werden, nachdem der philosophische Positivismus überwunden und in

den Naturwissenschaften wieder ein legitimer Platz dem rational-konstruktiven Denken und jenen Methoden eingeräumt worden war, welche in den Begriffen des Projekts und Modells das analytische Vorgehen mit dem synthetischen, das induktive mit dem deduktiven usw. vereinigen, — nämlich dem dialektischen Denken, welches zweifellos in der großen Tradition der klassischen deutschen Philosophie wurzelt.

Zum Schluß führt der Verfasser drei konkrete Parallelen im naturwissenschaftlichen Denken Mendels und dem naturphilosophischen Denken Bratraneks an. Schon den Kern des naturwissenschaftlichen Werkes Mendels, seine Entdeckung der Vererbungsgesetze, oder besser seine Theorie der biologischen Kommunikation zwischen Generationen, muß man als Mendels Beitrag zur exakten, mathematisch-naturwissenschaftlichen Lösung der Frage nach der Geschichte in der Natur auffassen — jener Frage also, welche Bratranek instinktiv zur Achse seiner Naturphilosophie gemacht hat.

Auch Mendels Unterscheidung des Genotypus von dem Phänotypus stellt „nur“ eine exakte Formulierung des Gedankens dar, welchen Bratranek in mystifizierter Form in den Begriffen der Innigkeit und der empirischen Existenz antizipiert hat.

Endlich kann man auch für Bratraneks Gedanken, daß die Entwicklung eines jeden Individuums ausschließlich durch die autonome Selbstbewegung seiner Innigkeit getragen wird, bei Mendel eine exakte Parallele feststellen in dessen Überzeugung von der (relativen) Unabhängigkeit des Genotypus von den Einflüssen der äußeren Umgebung.